

ОЦІНКА ІНДИКАТОРІВ КОНЦЕНТРАЦІЇ РИНКОВОЇ СТРУКТУРИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

© 2014 СУТОРМІНА К. М.

УДК 336.71(477)

Суторміна К. М. Оцінка індикаторів концентрації ринкової структури банківської системи України

У сучасних умовах актуальною проблемою є формування оптимальної структури банківської системи. А це вимагає від керівництва банків швидкого реагування на зміни та здійснення якісних перетворень у своїй діяльності. Можливість виникнення монополій на банківському ринку як результату процесу взаємодії та суперництва банків обґрунтовує важливість та актуальність дослідження концентрації. Мета статті полягає в оцінці рівня концентрації банківської системи та тенденцій процесу концентрації у 2004 – 2013 рр. У статті проведено аналіз індексів концентрації: індекс Херфіндала – Хіршмана, індекс концентрації, загальний індекс галузевої концентрації. Розглянуто підходи науковців до оцінки концентрації банківської системи. Для стабільної ситуації на банківському ринку повинна бути обмежена кількість банків, що дасть їм можливість для зменшення витрат на розміщення активів та для диверсифікації. Тому концентрація банківського капіталу повинна розглядатись як один з пріоритетних напрямів розвитку банківської системи. У подальшому дослідження є перспективним, з огляду на те, що його проблематика є достатньо новою. Зокрема, це встановлення оптимальних меж концентрації банківського капіталу з метою визначення процесів концентрації на співвідношення прибутковості та ризиковості банківської діяльності.

Ключові слова: концентрація банківської системи, індекс Херфіндала – Хіршмана, індекс концентрації, загальний індекс галузевої концентрації.

Рис.: 5. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 8.

Суторміна Катерина Миколаївна – аспірантка, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: katyadek@mail.ru

УДК 336.71(477)

Суторміна Е. Н. Оценка индикаторов концентрации рыночной структуры банковской системы Украины

В современных условиях актуальной проблемой является формирование оптимальной структуры банковской системы. А это требует от руководства банков быстро реагировать на изменения и осуществлять качественные преобразования в своей деятельности. Возможность возникновения монополий на банковском рынке как результата процесса взаимодействия и соперничества банков обосновывает важность и актуальность исследования концентрации. Цель статьи заключается в оценке уровня концентрации банковской системы и тенденций процесса концентрации в 2004 – 2013 гг. В статье проведен анализ индексов концентрации: индекс Херфиндала – Хиршмана, индекс концентрации, общий индекс отраслевой концентрации. Рассмотрены подходы ученых к оценке концентрации банковской системы. Для стабильной ситуации на банковском рынке должно быть ограниченное количество банков, что даст им возможность для уменьшения затрат на размещение активов и для диверсификации. Поэтому концентрация банковского капитала должна рассматриваться как одно из приоритетных направлений развития банковской системы. В дальнейшем исследование является перспективным, учитывая то, что его проблематика достаточно нова. В частности, это установление оптимальных границ концентрации банковского капитала с целью определения процессов концентрации на соотношение доходности и риска банковской деятельности.

Ключевые слова: концентрация банковской системы, индекс Херфиндала – Хиршмана, индекс концентрации, общий индекс отраслевой концентрации.

Рис.: 5. **Табл.:** 3. **Библ.:** 8.

Суторміна Катерина Николаевна – аспірантка, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: katyadek@mail.ru

UDC 336.71(477)

Sutormina Kateryna M. Evaluation of Indicators of the Market Structure Concentration of Ukraine's Banking System

In modern conditions, the actual problem is the formation of the optimal structure of the banking system. This requires management to react quickly to changes and implement qualitative changes in their operations. Possibility of a monopoly in the banking market as a result of the interaction of banks and competition justifies the importance and relevance of concentration research. The purpose of the article is to assess the level of concentration of the banking system and the process of concentration trends in 2004 – 2013. The article analyzes the concentration indices: the Herfindahl – Hirschman concentration index, the overall index of industry concentration. Scientists' approaches to the evaluation of concentration of the banking system were examined. For a stable situation in the banking market there should be a limited number of banks that will give them the opportunity to reduce the cost of asset allocation and diversification. Therefore, the concentration of bank capital should be considered as one of the priority directions of development of the banking system. In future research is promising, given that it is fairly new problems. In particular, the establishment of optimal borders of banking capital concentration in order to determine the ratio of the concentration processes of risk and return of banking activities.

Key words: the concentration of the banking system, the Herfindahl – Hirschman concentration index, the overall index of industry concentration.

Рис.: 5. **Табл.:** 3. **Библ.:** 8.

Sutormina Kateryna M. – Postgraduate Student, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: katyadek@mail.ru

У банківській системі відбуваються структурні зміни, пов'язані з глобалізацією, розвитком інформаційних технологій, скасуванням багатьох обмежень на міжнародний рух капіталу та лібералізацією національних ринків. Тому в сучасних умовах актуальною проблемою є формування оптимальної структури банківської системи, відповідно до цих змін. Це вимагає від керівництва банків оперативного реагувати на зміни та впроваджувати якісні перетворення у своїй діяльності.

Можливість виникнення монополій на банківському ринку як результату процесу взаємодії та суперництва банків обґрунтовує важливість та актуальність дослідження концентрації.

Дослідженню засад розвитку і посилення процесів концентрації банківської системи присвятили свої наукові праці такі вчені-економісти: М. Алексеєнко, А. Анісімова, Е. Бернштам, В. Брітченка, А. Верніков, В. Геєць, Р. Гриценко, У. Грудзевич, О. Дзюблюк, Н. Корецька, А. Лузанов,

М. Люзняк, В. Міщенко, Е. Прусс, М. Савлук, В. Сухотеплий та інші. Проте ряд питань, пов'язаних з оцінкою зміни структури банківської системи під впливом процесів концентрації, розв'язання яких має важливе наукове і практичне значення, є опрацьованими недостатньо.

Метою статті є оцінка рівня концентрації банківської системи та тенденцій процесу концентрації у 2004 – 2013 рр.

Для аналізу концентрації найчастіше використовують такі показники: індекс Херфіндаля – Хіршмана, індекс концентрації, загальний індекс галузевої концентрації.

Індекс Херфіндаля – Хіршмана є сумою квадратів ринкових часток усіх банків, причому більше значення індексу означатиме більш концентрований ринок (менше конкуренції та більше ризиків для клієнтів) [1, с. 197 – 198]. Вважається, що ринок є низькоконцентрованим, якщо значення індексу Херфіндаля – Хіршмана є меншим 0,1; помірно концентрованим, якщо $0,1 < HHI < 0,18$; висококонцентрованим, якщо $HHI > 0,18$.

Індекс Херфіндаля – Хіршмана є вихідною точкою відліку для інших показників концентрації. Його називають індексом з повною інформацією (*full information index*), оскільки він враховує особливості розподілу розмірів фінансово-кредитних структур. Індекс Херфіндаля – Хіршмана найчастіше використовується в банківському нагляді з метою оцінки рівня концентрації та конкуренції банків, а також для аналізу структури банківського ринку [2, с. 100 – 101].

«Індекс Херфіндаля – Хіршмана чутливий до нерівномірності розподілу ринкових часток та одночасно нечутливий до змін кількості банків за наявності великої їх кількості на ринку і до впливу малих банків. Зазначені властивості визначають його придатність до практичного використання в сучасних умовах розвитку для формування оптимальної, конкурентної та ефективної структури вітчизняної банківської системи», – визначає Жердецька Л. В. [3].

М. Остролюцький та Т. Мельник зазначають, що «Індекс концентрації дозволяє враховувати концентрацію ринку за найбільшими банками, при цьому ігноруючи

результати діяльності малих та середніх учасників ринку. Якщо значення даного індексу знаходиться у межах $70\% < CR < 100\%$, ринок характеризується високим ступенем концентрації; якщо $45\% < CR < 70\%$, ринок характеризується як помірно концентрований; якщо $CR < 45\%$, ринок є низько концентрованим» [4, с. 36].

Краснова І. В. і Нікітін А. В. визначають: «Загальний індекс галузевої концентрації поєднує риси індексу концентрації і Херфіндаля – Хіршмана та дозволяє оцінити співвідношення між коливанням ринкових часток та абсолютною значимістю частки найбільшого банку» [5, с. 36].

Застосуємо зазначені показники концентрації для аналізу ринкової структури вітчизняної банківської системи в розрізі власного капіталу, активів та зобов'язань (табл. 1 – табл. 3).

Проаналізувавши дані табл. 1, можна зробити висновок, що банківський ринок є неконцентрований, виходячи з того, що індекс Херфіндаля – Хіршмана є стабільно меншим 0,1.

Акцентуємо увагу не тільки на значенні концентрації, а й на динаміці індексу. У докризовий період 2004 – 2007 рр. рівень концентрації за індексом Херфіндаля – Хіршмана за активами та зобов'язаннями поступово знижується (рис. 1). Це зумовлено неефективним розподілом фінансових ресурсів.

Поява нових вітчизняних гравців у 2013 р. сприяла збільшенню рівня концентрації за всіма показниками.

За капіталом значення індексу зростає під впливом капіталізації вітчизняної банківської системи за рахунок активного входження іноземного капіталу. Стрімке збільшення індексу у 2006 р. за капіталом, на наш погляд, спричинене значною кількістю здійснених угод злиття та поглинання. Так, угоди були придбані наступні банки: Укрсоцбанк (покупець *Banca Intensa*), Індустріально-експортний Банк Індекс Банк (*Credit Agricole*), Райффайзен банк Україна (ОТР *Banka Slovenko*), Престиж (*Erste Bank*), НРБ-Україна (Сбербанк), Мрія (*VTB (Vneshtorg-Bank)*), Універсальний (*EFG Eurobank*), Агробанк (*PPF Group*).

Зниження індексу Херфіндаля – Хіршмана станом на 01.01.2013 р. пов'язане з підвищенням вимог щодо мі-

Таблиця 1

Динаміка індексу Херфіндаля – Хіршмана (HHI) по банківській системі України

Рік	Показник			Кількість діючих банків
	за активами	за зобов'язаннями	за капіталом	
01.01.2005	0,0394	0,042	0,0264	160
01.01.2006	0,0389	0,0408	0,0271	163
01.01.2007	0,0373	0,0274	0,0372	169
01.01.2008	0,0257	0,0358	0,0249	173
01.01.2009	0,0354	0,0361	0,0378	182
01.01.2010	0,0375	0,0372	0,0492	179
01.01.2011	0,0407	0,0408	0,0477	175
01.01.2012	0,0426	0,0428	0,0484	175
01.01.2013	0,047	0,0484	0,0448	175
01.01.2014	0,0517	0,0546	0,0464	180

Джерело: розраховано автором на основі даних Річного звіту про діяльність банківського нагляду України в 2013 році. Інформаційні матеріали. – К., 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

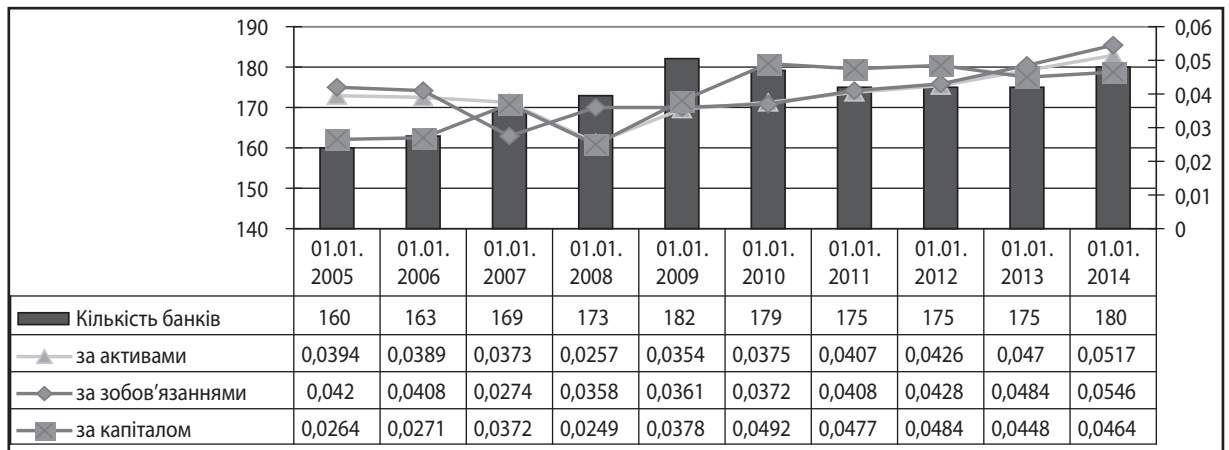

Рис. 1. Індекс Херфіндаля – Хіршмана (HHI) по банківській системі України у 2005-2014 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі даних Річного звіту про діяльність банківського нагляду України в 2013 році. Інформаційні матеріали. – К., 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

німальних розмірів статутного капіталу банку до 120 млн. грн. [7]. Протягом 2009 – 2013 р. спостерігається тенденція зменшення кількості діючих банків, при цьому обсяг капіталу збільшується. Банківська система України дуже сильно фрагментована.

Найчастіше для оцінки ринкової концентрації використовується коефіцієнт концентрації, який являє собою сукупність ринкових часток трьох (CR3), п'яти (CR5) і десяти (CR10) провідних банків.

Аналіз даних *табл. 2* свідчить, що протягом періоду дослідження концентрація вітчизняного ринку банківських послуг зростала, але значення показників демонструють, що ринок банківських послуг України є неконцентрованим та фрагментарним.

Значення індексу концентрації для 3-х банків за обсягом капіталу у 2012 р. становило 31,88%, а у 2013 р. – 30,55, що є досить високим з точки зору теорії охоплення ринку (*рис. 2*) і доводить важливість системних банків для вітчизняної банківської ситсеми.

Узагальнення значення показників концентрації за наведеними показниками дозволяє зробити висновок, що

банком-лідером є ПАТ «Приватбанк», який домінує протягом всього періоду дослідження за всіма показниками. Зокрема, станом на 01.01.2014 р. значення показників ПАТ «ПриватБанк» перевищувало обсяги активів останнього банку I-ї групи (ПАТ «Укргазбанк») у 9 разів, обсяги зобов'язань – у 10 разів та обсяги капіталу – у 4,5 рази.

Протягом останнього періоду серед найбільших конкурентів слід виокремити державні банки, які посіли свої позиції після кризи за рахунок державної підтримки (капіталізації), що підвищило довіру з боку населення до банків, які віддали перевагу збереженню коштів саме цих банків.

Як правило, внаслідок розгортання економічної кризи 2008 р., яка значною мірою далася взнаки у банківській системі України, повинна була відбутись концентрація українського банківського ринку та посилення позицій банків-лідерів, але цьому суперечать отримані результати.

За розрахованим індексом концентрації, десяти банкам першої групи належить 50% вітчизняного ринку. Зростання даного індексу відбулось з 2008 р., коли розгорнулася фінансова криза. Це спричинило недовіру вкладників і зумовило перерозподіл ринку, у першу чергу, у сегменті депозитів до більш великих кредитних установ.

Таблиця 2

Динаміка індексу концентрації трьох найбільших банків України (CR3) на окремих сегментах банківського ринку України у 2005 – 2014 рр.

Рік	Показник			Кількість діючих банків	Кількість банків у I групі
	за активами	за зобов'язаннями	за капіталом		
01.01.2005	27,67%	28,67%	21,36%	160	10
01.01.2006	26,14%	26,81%	21,16%	163	12
01.01.2007	24,68%	19,96%	24,66%	169	15
01.01.2008	22,96%	23,53%	13,58%	173	17
01.01.2009	21,95%	21,34%	26,07%	182	18
01.01.2010	23,26%	21,99%	31,21%	179	18
01.01.2011	26,07%	24,82%	31,45%	175	17
01.01.2012	27,90%	26,93%	33,52%	175	17
01.01.2013	30,72%	30,52%	31,88%	175	15
01.01.2014	32,28%	32,58%	30,55%	180	15

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі даних Річного звіту про діяльність банківського нагляду України в 2013 році. Інформаційні матеріали. – К., 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

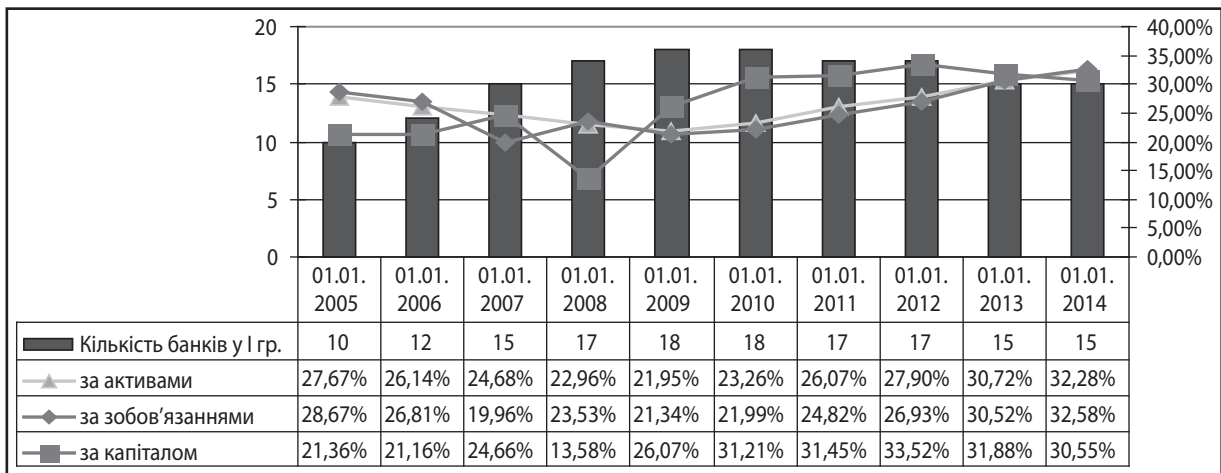

Рис. 2. Індекс концентрації трьох найбільших банків України (CR3) на окремих сегментах банківського ринку України у 2005 – 2014 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі даних Річного звіту про діяльність банківського нагляду України в 2013 році. Інформаційні матеріали. – К., 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

Таблиця 3

Динаміка індексу концентрації п'яти та десяти найбільших банків України (CR5, CR10) у 2004 – 2013 рр.

Рік	Показник						Кількість діючих банків	Кількість банків у І групі
	за активами, %		за зобов'язаннями, %		за капіталом, %			
	CR5	CR10	CR5	CR10	CR5	CR10		
2004	37,16	53,11	38,24	54,94	30,33	41,58	160	10
2005	36,17	53,75	37,14	55,17	28,92	43,17	163	12
2006	35,34	52,39	27,97	43,85	35,32	52,36	169	15
2007	32,89	49,43	33,74	50,75	22,48	37,17	173	17
2008	33,33	52,04	33,16	52,81	34,50	46,78	182	18
2009	34,75	53,18	33,96	55,59	39,71	56,85	179	18
2010	36,81	53,86	36,00	53,23	39,19	54,29	175	17
2011	36,58	52,80	35,66	52,62	41,93	53,83	175	17
2012	38,62	52,71	38,61	52,80	38,71	52,20	175	15
2013	40,01	54,27	40,71	55,07	36,03	49,74	180	15

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі даних Річного звіту про діяльність банківського нагляду України в 2013 році. Інформаційні матеріали. – К., 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

Концентрації обсягу капіталу в 5-ти та 10-ти банківських установах України у 2006 р. складала 22,48% і 37,17%, то у 2013 р. їх частка становила відповідно 36,03% і 49,74% (рис. 3, рис. 4).

Значення індексу концентрації для 3-х банків-лідерів за зобов'язаннями у 2013 р. становило 32,58%; для 5-ти банків – 40,71%; для 10-ти банків – 55,07%. Така ситуація характеризувалася зміною часток банків за обсягом активів та їх зміною в рейтингу українських банків.

При аналізі індексів концентрації за період 2005 – 2014 рр. було виявлено, що на 10 найбільших банків (ПриватБанк, Ощадбанк, Укресімбанк, Дельта банк, Райффайзен Банк Аваль, Укрсоцбанк, Промінвестбанк, Сбербанк Росії, Перший український міжнародний банк і банк «Надра») припадає більше 50% активів, зобов'язань та капіталу вітчизняної банківської системи (див. рис. 4). Відповідно можна зробити висновок про перенасиченість ринку банками та наявність об'єктивних підстав для консолідації банків.

Значення індексів концентрації трьох (п'яти) найбільших вітчизняних банків на банківському ринку складає менше 40%, тому такий ринок характеризується низькою концентрацією та наявністю вільної конкуренції; значення індексу концентрації десяти найбільших банків України складає більше 50%, тому такий ринок характеризується помірною концентрацією та монополістичним видом конкуренції [8, с. 19 – 20].

Індекс загальної галузевої концентрації за власним капіталом протягом 2004 – 2013 рр. мав тенденцію до збільшення (рис. 5) і на 1 січня 2014 р. склав 0,1933. Темп зростання індексу загальної галузевої концентрації за активами за період з 2004 по 2013 рр. становить 42,7%.

Індекс загальної галузевої концентрації за зобов'язаннями протягом зазначеного періоду також мав тенденцію до збільшення, але, варто підкреслити, що темп приросту даного показника склав 43,8%, причому частка банка-лідера у зобов'язаннях вітчизняної банківської системи мала темп приросту 56,5%. Відповідно можна зробити

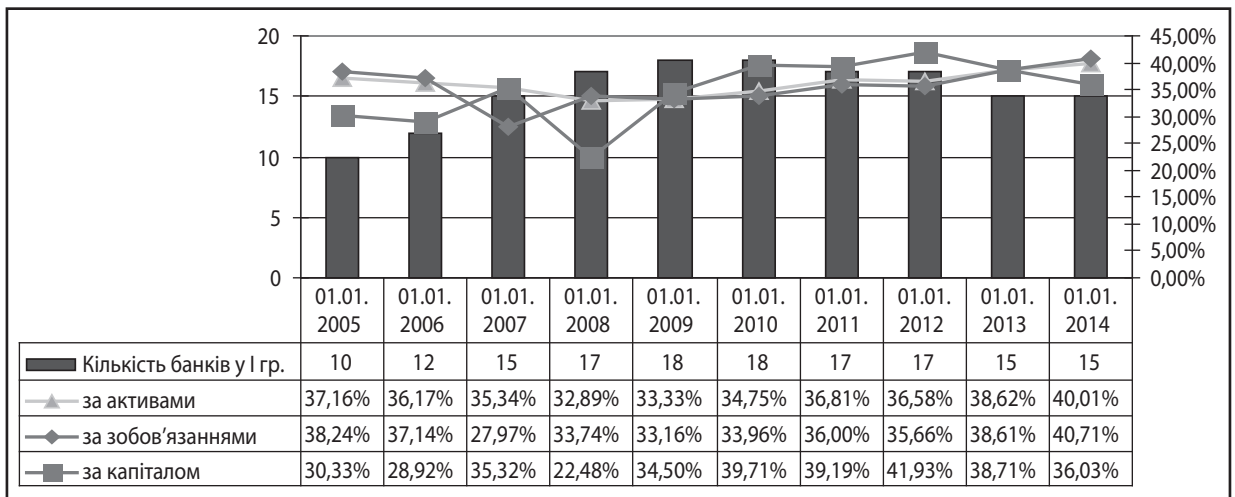

Рис. 3. Індекс концентрації п'яти найбільших банків України (CR5) по банківській системі у 2005 – 2014 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі даних Річного звіту про діяльність банківського нагляду України в 2013 році. Інформаційні матеріали. – К., 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

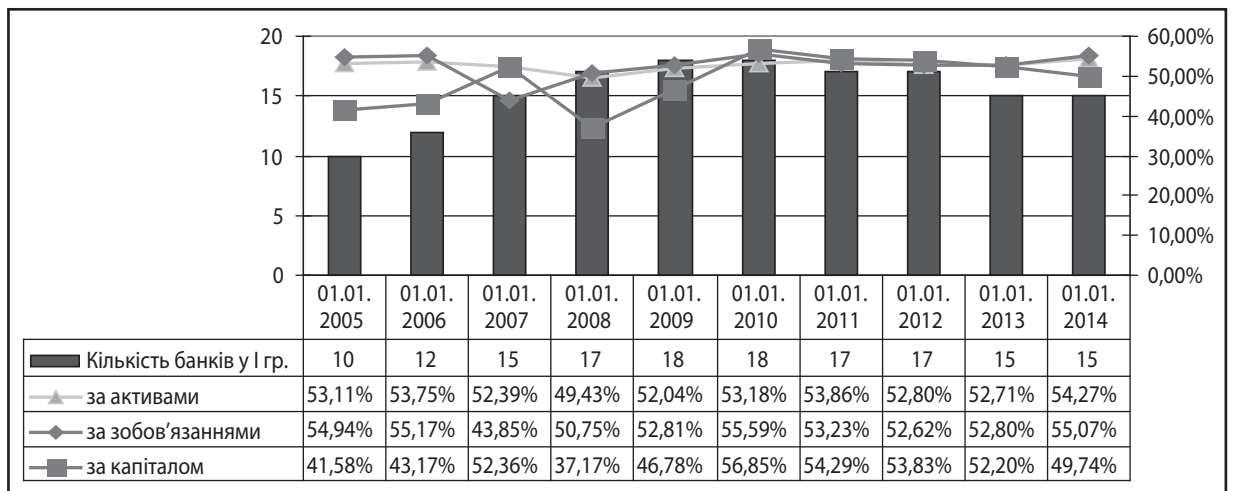

Рис. 4. Індекс концентрації десяти найбільших банків України (CR10) по банківській системі у 2005 – 2014 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі даних Річного звіту про діяльність банківського нагляду України в 2013 році. Інформаційні матеріали. – К., 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

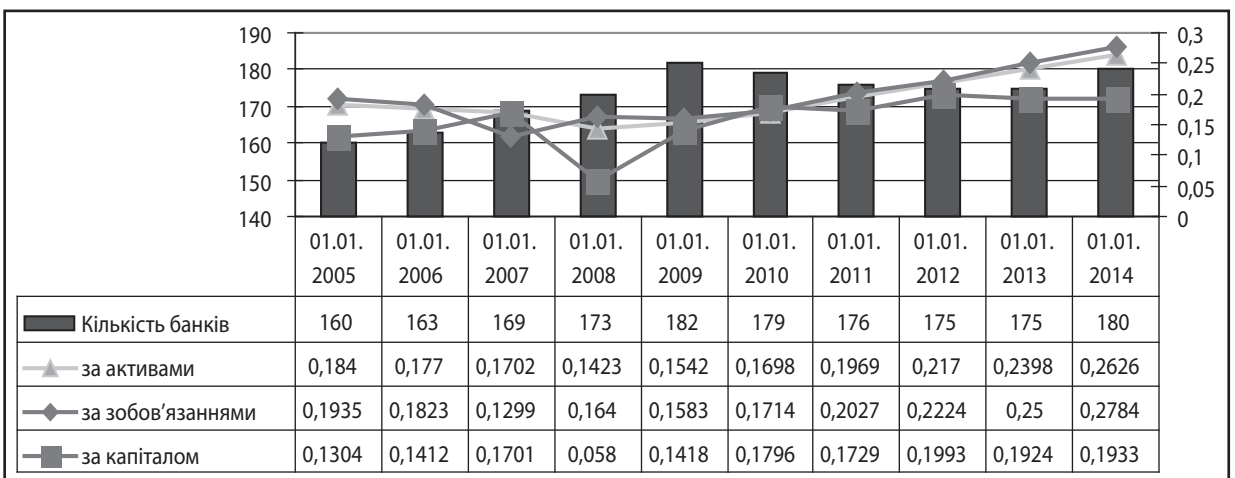

Рис. 5. Загальний індекс галузевої концентрації по банківській системі України у 2005 – 2014 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі даних Річного звіту про діяльність банківського нагляду України в 2013 році. Інформаційні матеріали. – К., 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

висновок, що збільшення концентрації банківської системи відбулось за рахунок посилення позицій банку-лідера.

ВИСНОВКИ

Для стабільної ситуації на банківському ринку повинна бути обмежена кількість банків, що дасть їм можливість для зменшення витрат на розміщення активів і для диверсифікації. Тому концентрація банківського капіталу має розглядатись як один із пріоритетних напрямів розвитку банківської системи. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Корецька Н. І. Процес концентрації ринку банківських послуг України: оцінка та стратегії позиціонування // Економічний форум. – Серія «Гроші, фінанси і кредит». – 2014. – № 1. – С. 196 – 204.

2. Реверчук С. К. Концентрація банківського капіталу в Україні: управління і досвід : монографія / С. К. Реверчук, О. Д. Вовчак, Ю. О. Бойко ; за наук. ред. д. е. н., проф. Реверчука С. К. – Львів : Растр-7, 2012. – 192 с.

3. Жердецька Л. В. Вплив ринкової концентрації на процеси ціноутворення в банківському секторі України / Л. В. Жердецька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua

4. Остролюцький М. Концентрація банківського сектора: оцінка та аналіз / М. Остролюцький, Т. Мельник // Вісник НБУ. – 2012. – № 5. – С. 35 – 39

5. Нікітін А. В. Стратегічна реорганізація банківської системи України / А. В. Нікітін, І. В. Краснова // Економіка сьогодення: актуальні питання та перспективи : зб. наук. праць. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – № 2. – С. 69 – 79.

6. Річний звіт про діяльність банківського нагляду України в 2013 році. Інформаційні матеріали. – К., 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

7. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 року № 2121-III // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/page>

8. Бойко Ю. О. Управління концентрацією банківського капіталу в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Ю. О. Бойко / Університет банківської справи НБУ. – Київ, 2012. – 25 с.

REFERENCES

Boiko, Yu. O. "Upravlinnia kotsentratsiieiu bankivskoho kapitalu v Ukraini" [Managing the concentration of banking capital in Ukraine]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.08*, 2012.

Koretska, N. I. "Protse kotsentratsii rynku bankivskykh posluh Ukrainy: otsinka ta stratehii pozytsionuvannia" [The concentration of banking services market in Ukraine: assessment and positioning strategy]. *Ekonomichniy forum. Seriya «Hroshi, finansy i kredyt»*, no. 1 (2014): 196-204.

[Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/page>

Nikitin, A. V., and Krasnova, I. V. "Stratehichna reorhanizatsiia bankivskoi systemy Ukrainy" [Strategic reorganization of the banking system of Ukraine]. *Ekonomika syohodennia: aktualni pytannia ta perspektyvy*, no. 2 (2013): 69-79.

Ostrolutskyi, M., and Melnyk, T. "Kotsentratsiia bankivskoho sektora: otsinka ta analiz" [The concentration of the banking sector: assessment and analysis]. *Visnyk NBU*, no. 5 (2012): 35-39.

"Richnyi zvit pro diialnist bankivskoho nahliadu Ukrainy v 2013 rotsi" [Annual Report on Banking Supervision in Ukraine in 2013]. <http://www.bank.gov.ua>

Reverchuk, S. K., Vovchak, O. D., and Boiko, Yu. O. *Kotsentratsiia bankivskoho kapitalu v Ukraini: upravlinnia i dosvid* [The concentration of banking capital in Ukraine and management experience]. Lviv: Rastr-7, 2012.

Zherdetska, L. V. "Vplyv rynkovoi kotsentratsii na protsesy tsinoutvorennia v bankivskomu sektori Ukrainy" [The impact of market concentration on price formation process in the banking sector of Ukraine]. www.nbu.gov.ua

Науковий керівник – Краснова І. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту банківської діяльності, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»